

kun skyldes forskellige lighedsbegreber men også andre idealer og principper. For at *begrunde* et princip som prioritetsprincippet skal disse andre idealer og principper konfronteres og det skal sansynliggøres, at denne bredere undersøgelse leder frem mod prioritetsprincippet.

Forfatterens stil skal generelt roses. Flere kapitler er en direkte fryd at læse. Det eneste kritikpunkt er, at forfatterne, i deres forsøg på at gøre bogen letlæselig og forståelig, ukritisk anvender en eksemplificerende form. Mange steder er den hensigtsmæssig, men på enkelte steder virker det ubegrundet. Til illustration: "Lad os antage, at Vibeke ønsker at gøre op med sig selv, om utilitarisme er et acceptabelt retfærdighedsprincip" (pp. 17-18). Hvad har Vibeke med utilitarisme at gøre? At relatere en person til en kompliceret overvejelse gør ikke overvejsen mindre kompliceret.

Nils Holtug, Klemens Kappel og Kasper Lippert-Rasmussen har væsentligt beriget den danske normative politologiske diskussion. Kritikken af diskrepansen mellem formuleringen af deres problemstilling og det de rent faktisk leverer, skal ikke overskygge værdien af deres værk. Værdien udspringer af de glimrende introduktioner til centrale ligheds- og retfærdighedsteorier og af deres tænksomme substantielle bidrag til "lighed af hvad?" debatten og til debatten om udstrækningen af retfærdighedsprincipper.

Søren Flinch Midtgaard
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

William Outhwaite, *Habermas - en kritisk introduktion*, København: Hans Reitzel, 1997, 220 s., kr. 250,00.

Der er igen "hausse" i Habermas. I løbet af det sidste års tid er der kommet flere bøger af og om Habermas på dansk. Sidste år udkom hans *Diskursetik*, og Aalborg Universitetsforlag udgav en ganske vist forkortet udgave af *Teorien om den kommunikative handlen*. Jens Glebe-Møller har publiceret en meget personlig læsning i *Jürgen Habermas. En protestantisk filosof*, og sidste skud på stammen er altså William Outhwaites *Habermas - en kritisk introduktion*.

At kalde bogen en introduktion er en underdrivelse. Der er tale om en meget kompetent indføring i det overordentlig omfattende og komplicerede forfatter-skab, der er tale om, ligesom Outhwaite refererer og tager personlig stilling til de mange diskussioner, som Habermas' bidrag har affødt. Om end udgangspunktet naturligvis er Habermas' tænkning, stimulerer Outhwaites bog således også til fortsatte overvejelser omkring en lang række centrale samfundsfaglige spørgsmål, ligesom vi får præsenteret andre samfundstænkere og sociologers synspunkter på de problemstillinger, Habermas har rejst.

Outhwaite disponerer sin bog i overensstemmelse med udviklingen i Habermas' forfatterskab og pointerer med dennes egne ord, at allerede i de sene 1950'ere var hans problem "en teori om moderniteten, en teori om modernitetens patologi, ud fra synsvinklen om realiseringen - den deformerede realisering - af fornuften i historien" (s. 12). Habermas er her tydeligt inspireret af Horkheimer og Adornos *Dialektik der Aufklärung* fra 1947, hvor det påvises, hvorledes oplysning i form af instrumentel fornuft forvandles fra et middel til menneskelig frigørelse til en ny kilde til slaveri. Habermas var imidlertid langt mindre pessimistisk end Horkheimer og Adorno og delte

kun skyldes forskellige lighedsbegreber men også andre idealer og principper. For at *begrunde* et princip som prioritetsprincippet skal disse andre idealer og principper konfronteres og det skal sansynliggøres, at denne bredere undersøgelse leder frem mod prioritetsprincippet.

Forfatterens stil skal generelt roses. Flere kapitler er en direkte fryd at læse. Det eneste kritikpunkt er, at forfatterne, i deres forsøg på at gøre bogen letlæselig og forståelig, ukritisk anvender en eksemplificerende form. Mange steder er den hensigtsmæssig, men på enkelte steder virker det ubegrundet. Til illustration: "Lad os antage, at Vibeke ønsker at gøre op med sig selv, om utilitarisme er et acceptabelt retfærdighedsprincip" (pp. 17-18). Hvad har Vibeke med utilitarisme at gøre? At relatere en person til en kompliceret overvejelse gør ikke overvejsen mindre kompliceret.

Nils Holtug, Klemens Kappel og Kasper Lippert-Rasmussen har væsentligt beriget den danske normative politologiske diskussion. Kritikken af diskrepansen mellem formuleringen af deres problemstilling og det de rent faktisk leverer, skal ikke overskygge værdien af deres værk. Værdien udspringer af de glimrende introduktioner til centrale ligheds- og retfærdighedsteorier og af deres tænksomme substantielle bidrag til "lighed af hvad?" debatten og til debatten om udstrækningen af retfærdighedsprincipper.

Søren Flinch Midtgaard
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

William Outhwaite, *Habermas - en kritisk introduktion*, København: Hans Reitzel, 1997, 220 s., kr. 250,00.

Der er igen "hausse" i Habermas. I løbet af det sidste års tid er der kommet flere bøger af og om Habermas på dansk. Sidste år udkom hans *Diskursetik*, og Aalborg Universitetsforlag udgav en ganske vist forkortet udgave af *Teorien om den kommunikative handlen*. Jens Glebe-Møller har publiceret en meget personlig læsning i *Jürgen Habermas. En protestantisk filosof*, og sidste skud på stammen er altså William Outhwaites *Habermas - en kritisk introduktion*.

At kalde bogen en introduktion er en underdrivelse. Der er tale om en meget kompetent indføring i det overordentlig omfattende og komplicerede forfatter-skab, der er tale om, ligesom Outhwaite refererer og tager personlig stilling til de mange diskussioner, som Habermas' bidrag har affødt. Om end udgangspunktet naturligvis er Habermas' tænkning, stimulerer Outhwaites bog således også til fortsatte overvejelser omkring en lang række centrale samfundsfaglige spørgsmål, ligesom vi får præsenteret andre samfundstænkere og sociologers synspunkter på de problemstillinger, Habermas har rejst.

Outhwaite disponerer sin bog i overensstemmelse med udviklingen i Habermas' forfatterskab og pointerer med dennes egne ord, at allerede i de sene 1950'ere var hans problem "en teori om moderniteten, en teori om modernitetens patologi, ud fra synsvinklen om realiseringen - den deformerede realisering - af fornuften i historien" (s. 12). Habermas er her tydeligt inspireret af Horkheimer og Adornos *Dialektik der Aufklärung* fra 1947, hvor det påvises, hvorledes oplysning i form af instrumentel fornuft forvandles fra et middel til menneskelig frigørelse til en ny kilde til slaveri. Habermas var imidlertid langt mindre pessimistisk end Horkheimer og Adorno og delte

ikke deres foragt for empirisk sociologisk forskning. Vi mindes således om, at Habermas i 1957 var medforfatter til en empirisk undersøgelse *Student und Politik. Eine soziologische Untersuchung zum politischen Bewusstsein Frankfurter Studenten*, hvor han allerede på dette tidspunkt er optaget af den politiske diskussion og samtalens vilkår under det moderne demokratis betingelser. Siden har Habermas ikke besværet sig med tidskrævende og møjsommelige empiriske undersøgelser, men har ikke desto mindre trods en i alt overvejende grad teoretisk og filosofisk interesse bevaret en bemærkelsesværdig åbenhed over for samfundsfaglige bidrag af de mest forskelligartede tilsnit, samt hvad der rører sig i samfundet i øvrigt.

Interessen for den politiske diskussion og samtalens vilkår blev fulgt op i Habermas' første større arbejde *Strukturwandel der Öffentlichkeit* fra 1962, hvor han især retter opmærksomhed mod den offentlige mening for herigennem at "nå frem til en systematisk forståelse af vores eget samfund ud fra én af dens centrale kategorier" (s. 14). Funderet i en socialhistorisk analyse når Habermas frem til, at den kritiske offentligheds princip udvandes og ophører med at være kilde til kritisk vurdering, når det extrapoleres til stadig flere sfærer i det moderne samfund. Habermas foregriber her et tema, som senere kom til at spille en central rolle i hans tænkning og ikke mindst i *Theorie des kommunikativen Handelns* fra 1981, nemlig markedsökonomiens og den retslig-bureaukratiske regulerings kolonisering af livsverdenen - ræsonnementer, der siden er blevet ufravigelig bestanddel af enhver sociologisk almindendannelse.

Før dette tema udfoldes yderligere i begyndelsen af 1980'erne er Habermas i slutningen af 1960'erne optaget af meto-

dologiske og erkendelsesteoretiske spørgsmål og i 1970'erne af sprogteori, kommunikation og moral. I 1968, samtidig med studenteroprøret, udkom således Habermas' store historiske og filosofiske undersøgelse *Erkenntnis und Interesse* og de samme ræsonnementer på kort form i artikelsamlingen *Technik und Wissenschaft als "Ideologie"*. Her leveredes grundsynspunkterne om de erkendelsesledende interesser, der gør sig gældende bag de empirisk-analytiske videnskaber; de historisk-hermeneutiske videnskaber og den kritiske videnskab. Betragtningerne omkring "teknisk" beherskelse og kontrol som erkendelsesledende motiv bag naturvidenskabelige betragtningssmåder; "praktisk" interesse knyttet til intersubjektiv forståelse og "kritisk" interesse, hvor sigtet er emancipation, er ligeledes idag en fast bestanddel af enhver samfundsfaglig almindendannelse. Outhwaite anfører med rette, at selv om Habermas var holdt op med at skrive i slutningen af 1960'erne, ville han allerede på dette tidspunkt have efterladt os en meget substantiel og udfordrende samling filosofiske og sociologiske tekster.

Habermas fortsatte imidlertid, og hans arbejde tog en ny vending i 1970'erne, hvor konturerne af den problematik, der først skulle fremstå helt klart i *Teorien om den kommunikative handlen*, markeredes tydeligere. Der sker i første omgang en skarpere fokusering på sprog og kommunikation, og i begyndelsen af 1970'erne er bestræbelsen at forankre sociologien sprogteoretisk, altså et forsøg på en extrapolation af blandt andet Chomskys teori om lingvistisk kompetence til en generel sociologisk teori om kommunikativ kompetence. Hensigten er udviklingen af en "universalpragmatik", der med Habermas' egne ord skulle gøre det muligt "at finde og rekonstruere de regel-

systemer, ifølge hvilke vi selv producerer interaktionssammenhænge, altså den symbolske realitet i samfundet selv (s. 50). Et sådant forsøg på at udvikle en "generativ grammatik" for social handlen og sideløbende hermed udviklingen af en "diskursetik", altså en bestemmelse af, hvilke gyldighedskrav der er på spil i forbindelse med forvaltningen af en sådan kommunikativ kompetence, var overordentlig dristig og ambitiøs. Den sprogteoretiske forankring blev da også forholdsvis hurtigt opgivet igen til fordel for en mere generel konciperet teori om det moderne samfund, der som sagt først fremstår helt udviklet i *Teorien om den kommunikative handlen*. Hovedvægten i Outhwaites bog er viet en gennemgang heraf, idet tre af bogens ni kapitler beskæftiger sig med, hvad der af de fleste opfattes som Habermas' hovedværk.

I *Teorien om den kommunikative handlen* er bestræbelsen at opstille en teori til beskrivelse af sfæren for menneskelige aktiviteter ved hjælp af begrebet "kommunikativ handlen" kontrasteret med andre former for social handlen; at opspore den kommunikative handlens oprindelse og rolle i den samfundsmæssige udvikling og hvorledes der hidtil er reflekteret samfundsteoretisk her omkring samt at påpege, hvorledes den kommunikative handlen og kommunikative rationalitet tendentielt nedbrydes af de markeds mekanismer og forvaltningsmæssige principper, der karakteriserer den moderne verden.

Habermas har som udgangspunkt, at rationalitetsproblematikken er sociologien, samfundsteorien og samfundsfilosofiens mest centrale problematik overhovedet. Sociologien spørger på det niveau, som Habermas kalder det empiriske, om og i hvilken forstand moderniseringen af samfundet kan beskrives ud fra

synspunktet om kulturel og samfundsmæssig rationalisering. På det teoretiske niveau forstår sociologien social handlen ved at pointere forskellene mellem "Gemeinschaft" (fællesskab) og "Gesellschaft" (samfund) med en betoning af de rationaliseringsprocesser, der betinger disse forskelle. På det metateoretiske og metodologiske niveau bliver sociologiens forståelse af "rationelle handlingsorienteringer referencepunktet for forståelsen af alle handleorienteringer" og dermed også skæringspunktet for den meningsfortolkende sociologi (s. 83). Habermas' ærinde i første del af *Teorien om den kommunikative handlen*, der netop bærer undertitlen "Handlingsrationalitet og samfundsmæssig rationalisering" er derfor at præstere en nutidig, adækvat og systematisk fremstilling af en sociologisk og samfundsteoretisk handlingsteori med fokus på kommunikativ handlen og kommunikativ rationalitet. Han vil med andre ord demonstrere det kommunikative handlingsbegrebs teoretiske styrke for dernæst at spørge til den kommunikative handlens vilkår under moderniteten.

Når det gælder spørgsmålet om samfundsmæssige rationaliseringsprocesser, er Habermas' teoretiske sparringspartner naturligvis først og fremmest Max Weber. Outhwaites gennemgang heraf er ét blandt mange eksempler på, hvorledes han i sin diskussion med Habermas' tekst og præsentation af synspunkterne her også hjælper sin læser på vej ved at fremdrage centrale pointer i det hele taget hos de teoretikere, som Habermas er i clinch med.

Dette gælder også "rekonceptualiseringen af livsverdenen" diskuteret i Outhwaites følgende kapitel, hvor Habermas med sine egne ord hos Mead og Durkheim finder "de grundbegreber, der kan indoptage Webers teori om rationalisering og befri den fra bevidsthedsfilosofiens aprio-

rier - Mead med en kommunikations-teoretisk grundlæggelse af sociologien, Durkheim med en teori om den sociale solidaritet, der forbinder social- og systemintegration med hinanden" (s. 95f). Outhwaite hjælper også her sine læsere på vej omkring hvad, der mere alment var deres ærinde. Han præciserer, at Mead først og fremmest rettede opmærksomhed mod bevidsthedsfænomenernes forankring i symbolske interaktionsprocesser og Durkheim mod den kollektive bevidsthed, der efter hans opfattelse manifesterede sig religiøst i de før-moderne samfund og i de moderne samfund i et mere omfattende sæt af kulturelle fænomener, selv om Durkheim med Habermas' ord "overilet subsumerer begge, både den rituelt fuldbyrdede normative konsensus' fællesskab og den intersubjektive viden, der er etableret gennem talehandlinger, under det samme begreb om kollektiv bevidsthed" (s. 98). Med dette afsæt kan Habermas formulere et mere adækvat livsverdensbegreb, der omfatter kulturel reproduktion (traditionskontinuitet); social integration (stabilisering af gruppeidentitet, solidaritet) og socialisation (overførsel af generaliserede handlingskompetencer, tilpasning af individuelle livshistorier og kollektive livsformer). Livsverdenen fremstår herefter hos Habermas som relevanskontekst og som et kulturelt overleveret og sprogligt organiseret forråd af fortolkningsmønstre.

Med dette rekonceptualiserede livsverdensbegreb er vi imidlertid også inde i andet bind af *Teorien om den kommunikative handlen*, der bærer undertitlen "Et bidrag til kritikken af den funktionalistiske fornuft". Det er her Habermas udfolder sin modernitetskritik, hvor han hævder, at markedsøkonomiens opkomst og ekspansion og statsapparatets vækst frakobler de sociale strukturer, hvorigennem

den sociale integration finder sted. Livsverdenen bliver blot et subsystem på linje med de øvrige og stadig mere "provinssielt", som Habermas formulerer det. Vi er med andre ord fremme ved den tankefigur, der rummer essensen af Habermas' modernitetskritik: markedet og det statslige bureaukrati, den velfærdsstatslige forvaltnings kolonisering af livsverdenen. Habermas går så vidt, at han taler om "strukturel vold", der bemægtiger sig de intersubjektive former for forståelse "gennem en systematisk indskrænkning af kommunikation; den forankres i den kommunikative handlens formelle betingelser på en sådan måde, at sammenhængen mellem objektiv, social og subjektiv verden præjudiceres på typisk måde for kommunikationsdeltagerne" (s. 108f). Hermed har Habermas leveret sit blivende bidrag til en modernitetskritik i den kritiske teoris tradition.

Og alligevel er alt derfor (naturligvis) ikke sagt om, hvad moderniteten påkalder sig af kritik. Outhwaite påpeger i sit kapitel 7 sammen med en række hjemmelmænd, blandt andet Hans Joas, Harry Kunneman og Johannes Berger, at Habermas' monumentale teoretiske bygningsværk også har sine svagheder. Hvorledes for eksempel skelne *præcist* mellem "kommunikativ handlen", altså handlen og samtale rettet mod og styret af et ønske om forståelse, og "strategisk handlen" som udtryk for dette at forfølge en rationel begrundet egeninteresse? Eller hvorledes *præcist* afgøre, hvad der er "system" og hvad der er "livsverden", og hvorledes er udvekslingsforholdet *egentlig* herimellem? Eller er de alvorligste problemer i vor tid virkelig modsætningerne i den kapitalistiske velfærdsstats organisation og funktionsmåde, når sult, fattigdom og krig stadig er alt for manges skæbne?

I bogens sidste kapitel beskæftiger Outhwaite sig med Habermas' sidste større værk *Faktizität und Geltung* fra 1992. Fokus er her på retsteorien, hvor Habermas ser det som sin opgave at forfølge nogle af implikationerne fra hans tidligere arbejder, nemlig spørgsmålet om, hvorledes (idealet om) kommunikativ handlen, diskursetik og den herredømmefri samtale stiller sig over for den politiske sfæres "snavsede realiteter". Hvorledes sikre en kommunikativ rationel diskussion om offentlige anliggender og demokratiske beslutningsprocesser? Eller hvorledes begrunde det statslige herredømmes legitimitet, der samtidig vil være et svar på spørgsmålet om, hvorledes retsstaten som stat legemliggør retssikkerheden. Intentionen i *Faktizität und Geltung* er med Habermas' egne ord at imødegå "indvendingen om, at teorien om den kommunikative handlen er blind over for institutionernes realitet" (s. 162).

Habermas forsvare her med en egen-sindig stædighed, at udøvelsen af politisk autonomi *må* funderes i diskussion og samtale, i "den diskursive menings- og viljesdannelse". Han hævder, at vi *burde* betragte retssystemet som det medium, hvorigennem den kommunikative magt omsættes til administrativ magt. Han påpeger endvidere, at det velfærdsstatslige retssystem er stillet over for en overordentlig vanskelig balancegang. På den ene side ignoreres eksistensen af faktiske uligheder, der begrænser individets frihed. På den anden side griber den velfærdsstatlige forvaltning i et vist omfang ind for netop at kompensere for de selvsamme uligheder, men med risiko for at ignorere frihedens grænser. I denne forstand repræsenterer *Faktizität und Geltung* en teori om politik, moral og ret funderet i Habermas' samfundsteoretiske bygningsværk og med et memento til de

velfærdsstatlige entreprenører og forvaltere af de velfærdsstatlige politikområder.

Såvidt Outhwaites præsentation og diskussion af Habermas' vældige opus. Men selv om Outhwaite afslutningsvis anfører, at han har været "en skamløs beundrer af Habermas' arbejde i tyve år" fremstår bogen ikke kun som beundrende og benøvet gennemgang af den mest betydningsfulde samfundsteoretiker i det 20. århundredes sidste halvdel. *Habermas - en kritisk introduktion* er uvurderlig som støtte både til læsning af Habermas' egne komplicerede tekster og til de diskussioner, de har medført. Skulle man være bragt i den situation, at tiden er for knap til at læse Habermas selv i større udstrækning, får man også et meget godt indblik i rækkevidden og dybden i Habermas' tænkning ved alene at læse Outhwaites bog. Egentlig vil jeg dog mene, at bogen er så inspirerende, at det er svært ikke at blive ansporet til at læse Habermas selv. Outhwaites bog leverer i så fald en del af det traditionsoverblik, der er nødvendigt for at give sig i kast hermed.

Afslutningsvis bør Hans Reitzels forlag også have en "cadeau" for at fortsætte en udgivelsespolitik med præsentationen af sociologiens moderne klassikere for et dansk publikum. Selv om det principielt set er denne anmeldelse uvedkommende, skal det ikke desto mindre noteres, at siden udgivelsen af Outhwaites bog om Habermas er tillige udkommet Pierre Bourdieu og Loïc Wacquants *Refleksiv Sociologi - må og midler* og Ulrich Becks *Risikosamfundet - på vej mod en ny modernitet*.

Allan Madsen
Sociologisk Institut
Københavns Universitet